

VÕÕRSÕNADE KUJU FIKSEERUMISE PÕHIJOONI EESTI KEELES 1918–2018¹

TIINA PAET

Annotatsioon. Artikkel annab lühiülevaate eesti kirjakeeles viimase saja aasta jooksul tarvitatud võõrsõnade kaju fikseerumise põhijoontest. Analüüs põhineb 1918. aastal ilmunud „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatus“ ja „Eesti õigekeelsussõnaraamatus ÕS 2018“ esitatud võõrsõnade kaju võrdlusel, hõlmates need 365 sõna, mille häälikkuju on muutunud, mis on asendunud uue tüvega või kasutuselt kadunud. Süмптоomaatilisemaid ja ilmekamaid näiteid kommenteeritakse lähemalt. Artiklis vaadeldakse võõrsõnade fikseerumist tänapäeval kujul, püüdes selgitada, mis on mõjutanud nende adapteerimist eesti keelde. Peamiselt on vaatluse all sõnavormide häälikkuju muutumine pikemaks või lühemaks, lähte- või vahenduskeele elementide kadumine (nt *ismus*-lõpu lühenemine ja *us*-lõpu kadu), järgsilbi vokaali lühenemine, *i* ja *ii* vaheldumine (kreeka algupära sõnades), verbi- ja adjektiiviliidete muutused; samuti vaadeldakse mõningaid nihkeid semantikas ning arutletakse tarvitusest kadunud tüvede üle. Eesti võõrtüvede kaju fikseerumisel on olnud peamised mõjutegurid lähtekeel, laenu kaju lähte- ja vahenduskeeles, olulist rolli on mänginud ka keelekorraldus. Eesti keel on kõige ulatuslikumalt olnud kontaktis saksa ja vene keelega, suurem osa vaadeldavast tüvevarast on jõudnud eesti keelde saksa keele kaudu. Peamine hulk eesti kirjakeele sõnu fikseerus tänapäeval kujul 1925. aastaks, mil ilmus „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu“ I köide.

Võtmesõnad: keele ajalugu, ajalooline leksikograafia, keelekontaktid, keelekorraldus, võõrsõnad

1. Sissejuhatuseks

Aastal 2018 täitub sada aastat esimese eestikeelse õigekeelsussõnaraamatu ilmumisest, seega on sobilik meenutada sajanditagust õigekirjutusnormi ja tutvustada tänapäevase õigekeelsussõnaraamatu traditsiooni algatajat ja

¹ Artikkel on valminud Haridus- ja Teadusministeeriumi Eesti Keele Instituudi baasfinantseerimise toel.

eelkäijat. On igati sümboolne, et õigekeelsussõnaraamatu sünd ulatub Eesti Vabariigiga samasse aastasse, mil ilmus „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat“ (EKÕS). See sisaldab umbes 20 000 märksõna, neist ligikaudu 10% võõrsõnu, selleks ajaks polnud eesti keeles tarvitataivate võõrsõnade kogu eraldi veel ilmunud².

Võõrsõnade kuju fikseerumise uurimine on vajalik mitmel põhjusel. Otsene vajadus ja huvi uurida võõrsõnade kuju fikseerumist eesti keeles tekkis võõrsõnade andmebaasi toimetamisel ja täiendamisel ning „Võõrsõnade leksikoni“ (VL) 8. trüki (2012) ettevalmistamisel³. Küsimusi on tekitanud eesti sõnastikes fikseeritud võõrsõnade kuju mõningad erinevused. Nt *guanaako* VLis, *guanako* „Eesti õigekeelsussõnaraamatus ÕS 2018“ (ÕS 2018) ja *guanaako, guanako* „Eesti keele sõnaraamatus“⁴ (EKS 2018); *livr* VLis, *liivr* ÕS 2018s⁵ ja *liivr, livr* EKS 2018s. „Eesti keele seletavas sõnaraamatus“ (EKSS) on üksnes *guanako* ja *livr*. Ka igapäevatoös tuleb vastu võtta võõrsõnadega seotud otsuseid. Nimelt antakse koos ÕS 2018ga uuesti välja ka EKÕS ning koostatakse veebiliides, mis võimaldab linkimise teel (EKÕSi ja ÕS 2018 märksõnade vahel) jälgida, kuidas eesti sõnavara on muutunud, kui palju sõnatüvesid on üle tulnud 2018. a ÕSi (ehk kui palju keeleainest on sõnaraamatute seisukohalt säilitanud saja aastaga aktuaalsuse) ning kui palju ja mismoodi on morfoloogia muutunud. Selle liidese loomise käigus on samuti tekkinud palju lahendust vajavaid küsimusi.

Siinse artikli eesmärk on esitada mõningaid eeskätt eesti kirjakeeles tarvitataivate võõrsõnade kuju fikseerumise põhijooni viimase saja aasta jooksul. Artiklis selgitatakse, millised on võõrsõnade eesti keelega kohandamise seaduspärasused ning millest need olenevad.

Artikkel on üles ehitatud järgmiselt. Pärast sissejuhatust on antud lühülevaade EKÕSist ja eesti keele kontaktidest teiste keeltega ning teoreetilisi vaatepunkte võõrsõnade fikseerumist mõjutavate tegurite kohta. Seejärel tutvustatakse uurimuse materjali ja meetodit. Artikli põhiosas keskendutakse eesti võõrpäritolu sõnavaras toimunud muutuste analüüsile. Peamiselt on vaatluse all võõrsõnade kuju fikseerumise põhijooned eesti

² Herbert Haljaspõllu „Võõrsõnade leksikon“ ilmus 1930.–1931.

³ Võõrsõnade leksikoni veebiversiooni täiendatakse pidevalt.

⁴ „Eesti keele sõnaraamat“ on „Eesti keele seletava sõnaraamatu“ 2018. a valmiv parandatud ja muudetud ühekihteline uusversioon.

⁵ Seisuga 10.04.2018.

kirjakeeles viimase saja aasta jooksul, neist olulisemad on sõnavormide häälikkuju muutumine pikemaks või lühemaks, lähte- või vahenduskeele elementide kadumine (nt *ismus*-lõpu lühenemine ja *us*-lõpu kadu), järgsilbi vokaali lühenemine, *i* ja *ü* vaheldumine (kreeka algupära sõnades) ning verbi- ja adjektiiviliidete muutused.

Artiklis on esitatud sõnad, mille kuju erineb praegusaegsest või mis puuduvad ÕS 2018st, lähema vaatluse alla on võetud ilmekamad näited muutuste kohta.

2. EKÕS ja selle saamislugu

Tiiu Erelt (2007) on osutanud, et EKÕSi eellugu ulatub juba tsaariaega. 1905. aastal Tsaari-Venemaal toimunud revolutsiooni järel tekkisid senisest soodsamad ühiskondlik-poliitilised olud. 1906 loodud Eestimaa Rahvahariduse Seltsis ja 1907 loodud Eesti Kirjanduse Seltsis hakati arutama keeleküsimusi ning korraldati 1908–1911 neli keelekonverentsi, mille eesmärk oli kirjakeele ühtlustamine ja ühtsete õigekeelsuspõhimõtete väljatöötamine. Sõnaraamatu põhimõtteid hakati välja töötama 1910.

2007. aastal välja antud raamatu „ÕSi lätted. Õigekeelsussõnaraamatud läbi sajandi. Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat 1918“ eessõnas nimetab Tiiu Erelt EKÕSi tähtsuseks kirjakeele ajaloos seda, et see oli „1) tollal veel tugevasti kõikva kirjakeele tarvituse ühtlustaja; 2) eesti õigekeelsussõnaraamatute teerajaja“ (Erelt 2007: 9).

1918. aastal ilmunud tänapäevaste õigekeelsussõnaraamatute eelkäija „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat“ esitab 149 leheküljel umbes 20 000 märksõna. Märksõnaartiklid on koostatud pesasüsteemis, ühte pessa kuuluvad etümoloogiliselt ja/või tähenduselt seotud sõnad, nt on ühes pesas sõnad *gümnaasium* ja *gümnastika* ning *revolutsioon* ja *revolver*. Antud on käänamine ja pööramine, enamikul juhtudel on püstkriipsuga eraldatud sõnade lõpuosad (nt *absolutis|mus*), mille käänamise leiab sõnastiku eesosas olevast muutmisinfast. Osal märksõnadel on muutmise märgitud sõna järel muutelõppudena, nt *hirurg*, *-i*, *-i*, *-ide*, *-isid* ja *-e*. Vähesel määral on antud tähendusi, on ka kasutusnäiteid. Selle väljaande keelekorralduslik aspekt väljendub tähelepanu juhtimises ebasoovitavatele märksõnakujudele (esitatud nurksulgudes) ja paremate kujude soovitamises (*vaata*-viitega), nt [*herra*] w. *härä*.

EKÕSi ilmumise ajaks oli eesti sõnastikest ilmunud Ferdinand Johann Wiedemanni „Ehstnisch-deutsches Wörterbuch“ (Wied, esmatrükk 1869). 1893. aastal ilmunud Jakob Hurda toimetatud 2., täiendatud trükk paistab olevat olnud EKÕSile märksõnastiku koostamisel ja paljuski ka märksõnade häälikkuju vormistamisel oluliseks eeskujuks ja allikaks. Arvata-vasti ei kogunud Wiedemann võõrsõnu üksnes tegelikust keeleteadusest, vaid mugandas neid ka ise peamiselt saksa keelest, aga ka muudest keeltest. Näiteks on Wied-s esitatud saksa keele eeskujul lühikeste häälikutega (ilma pikkusmärkideta) sõna *filologia* (EKÕSis on see vorm juba tänapäevasel kujul *filoloogia*), prantsuse keelest lähtub mugand *tiksjonär* (sks vasteks *Wörterbuch*) 'sõnaraamat'.

Teine EKÕSi eeskuju on olnud üsna ilmselt saksa sõnaraamat, mida tuntakse tänapäeval Dudenina („Duden – Rechtschreibung der deutschen Sprache und der Fremdwörter“), millest oli EKÕSi koostamise ajaks ilmunud 9 trükki (9. trükk ilmus 1915). Selle algne pealkiri oli „Vollständiges Orthographisches Wörterbuch der deutschen Sprache“⁶ („Saksa keele täielik ortograafiline sõnaraamat“). EKÕSi kontseptsioon lähtus Dudenti õigekirjutuse-sõnaraamatute normatiivsest traditsioonist. Esialgu Dudenti pealkirjas esinenud sõna *orthographisches* ('ortograafiline') asendati 9. trükis sõnaga *Rechtschreibung* ('õigekirjutus').

Poliitilised olud olid Eestis keerukad nii EKÕSi koostamise alustamise kui ka sõnaraamatu ilmumise ajal. 1918. a veebruaris oli Eesti Vabariik küll välja kuulutatud, ent EKÕSi ilmumise ajal sügisel kestis Eestis Saksa okupatsioon. EKÕS võeti väga hästi vastu ja juba seitsme aasta pärast, 1925 ilmus selle teise, täiendatud ja parandatud trüki esimene köide. Teine trükk ilmus kolmeköitelisena pealkirja all „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat“ (EÕS; I kd 1925, II kd 1930 ja III kd 1937), olles oluliselt mahukam märksõnade arvu, ent – mis peamine – ka sisuliste muudatuste poolest. Palju võõrsõnu on saanud pärast EKÕSi esmatrüki ilmumist tänapäevase kuju just EÕSis, vrd *terpentiin* (EKÕS) ja *tärpentin* (EÕS). Võib öelda, et just EKÕSi 1. ja 2. trüki vahelisel ajal fikseerus peamine hulk eesti kirjakeele sõnu tänapäevasel kujul.

Eesti Vabariigi algusaastatel arenes kirjakeel iseäranis intensiivselt, arendati terminoloogiat ning võõrsõnu lisandus keelde suurel hulgal ja kiiresti. Kuna elavnesid kontaktid teiste maadega ja puututi kokku asjade ning nähtustega, mida tuli nimetada, täienes keel kultuurilaenudega

⁶ 1902 kinnitas Saksa Bundesrat selle sõnaraamatu ametlikuks kirjakeele normiks.

hoogsalt. Seetõttu on loomulik, et sageli leidsid need tee sõnaraamatutesse põhjalikumalt läbi arutamata ja ühtlustamata kujul.

Aino Jõgi (2014: 35) osutab oma väitekirjas, et paljudes keeltes võib täheldada intensiivset võõrsõnade juurdevoolu just kultuurilise tõusu perioodidel.

Sõnu, mis laenatakse koos uue asja või nähtusega, mida on vaja tähistada ja mille jaoks oma keeles sõna ei ole, nimetataksegi kultuurilaenudeks. Johannes Aavik on selliseid sõnalaene nimetanud haritlas-laenudeks (Aavik 1928–1929: 54). Sven-Erik Soosaar on defineerinud kultuursõnavara kui „sõnavara, millega tähistatakse teatud ajalooetapil materiaalses (esemelises) või vaimses kultuuris aset leidnud muutusi ja uusi mõisteid“ (Soosaar 2017: 11). Kultuurilaenud näitavad ilmekalt, mis laadi kontaktid eesti keelel teiste keelte ja rahvastega olid. Tuvastades nende eesti keelde ilmumise aja, saame leida seoseid nendega seotud eluvaldkonna arenguga.

3. Eesti keele kontaktid teiste keeltega

Nagu on toonitanud mitmed keelekontaktide uurijad, toimuvad keelekontaktid pidevalt ning kõikjal; ükski keel ei saa areneda isolatsioonis, mistõttu on keelekontakt pigem norm kui erand (vt nt Thomason 2001: 6–10). Leksikaalne laenamine on keelekontaktide hea näide ja nende otsene loogiline tulemus. Einar Haugeni järgi on laenamine ühes keeles leitud mudelite reprodutseerimine teises keeles (Haugen 1950: 212).

Eesti keel on aastasadu olnud eri keelte mõjualas ja saanud mõjutusi ladina, kreeka, itaalia, rootsi, saksa, vene, inglise jpt keeltest. Oluline on siinjuures, et otsekontakte on olnud saksa ja vene keelega, lühikest aega ka inglise keelega, enamik võõrsõnu on eesti keelde tulnud läbi saksa või vene keele filtri. Seetõttu on huvitav jälgida võõrsõnade keelde tuleku ja ühiskondlik-poliitiliste olude seost ning eri tähendusväljade sõnade kuju fikseerumist. On osutatud, et leksikaalne laenamine oleneb keelekontakti iseloomust ja et keel laenab enamasti mingis mõttes prestiižsemast, mingis eluvaldkonnas teatud aspektis kõrgema staatusega keelest (Nortier 2011). Tiiu Erelt on toonud sellekohaseid näiteid valdkondade kaupa: „Näiteks tekkis XIII–XV sajandil Veneetsias kaubanduse arenedes suletud kontosüsteemiga raamatupidamine, ühtlasi sai itaalia keel sel alal juhtpositsiooni ja andis teistele keeltele laenuks *konto*, *bilansi* jmt selle ala sõnad. XVI–XVII sajandi Prantsusmaa juhtiva osaga sõjanduses kaasnes

ka prantsuse keele liidersus. Eesti keeldegi on sealt ulatunud sõnad *avangard*, *artilleria*, *lafett*, *mortiiir*, aastmete nimetused *leitnant*, *seersant* jmt. Suure koloniaalimpeeriumi keelena oli prantsuse keel XIX sajandil laialdaselt kasutusel ja liiderkeel ka diplomaatias. Meresõidu oskussõnavara liiderkeelteks olid juhtivate mereriikide – Inglismaa ja Madalmaade – rahvuskeeled. XIX sajandil olid füüsikas, matemaatikas, psühholoogias ja masinatehnikas esirinnas saksa keelt kasutavad riigid ning see määras saksa keele mõju teiste keelte oskussõnavarale.“ (Erelt 2007: 313)

Niisiis – rahva ajalool ja sõnade laenamisel selle rahva keelde on seos. Seetõttu on oluline vaadelda, millistes ajaloolistes oludes mingi sõna on keelde tulnud. (LWL: 1)

EKÕSi koostamise ajaks oli eesti keelel olnud poliitiliste olude sunnil otsekontakt peamiselt saksa ja vene keelega, teiste keelte sõnad tulid valdavalt saksa ja vene keele kaudu. Enne 1880. aastate algust laenatud sõnad pärinevad saksa keelest või on saksa keel olnud vahenduskeel. Vene keele vahendusel tulid eesti keelde võõrsõnad venestamisaja algusest 1880 kuni aastani 1920, kui vene keel kaotas oma positsiooni Eesti alal poliitiliste olude muutumise tõttu. XIX sajandi lõpuks oli haridus muudetud eesti- ja saksakeelsest venekeelseks, see hõlmas kogu kooliharidust algkoolist ülikoolini. Hulk eesti õpetajaid oli vallandatud ja vene keel muudetud asjaajamiskeeleks. Venestusaja alguseks oli saksa keele mõju eesti keelele võimas. XX sajandi algusaastatel tuli kasutusele väljend „kolm kohalikku keelt“, mis tähendas eesti, saksa ja vene keelt. Tuleb silmas pidada ka seda, et nii saksa kui ka vene keelega oli suuline otsekontakt.

1920–1940 kasvas otselaenude hulk ja jätkus saksa keele mõju, vene keele osa oli väiksem. Vahetuid kontakte välismaaga, nt Inglismaaga, oli enim aastail 1920–1940. Vahetult inglise keelest tulid nt spordi- ja merendusterminid. 1940. aastail saksa ja inglise keele mõju kadus, side vene keelega tihenes ja sai valdavaks, kestes kuni Eesti taasiseseisvumiseni 1990. aastate algul. 1980ndatel tihenesid kontaktid Soome ja soome keelega.

Leksikaalsest laenamisest keelekontaktide teooria taustal on kirjutanud põgusalt Erich Raiet (1966: 6), Aino Jõgi (2014: 32) ja Peeter Päll (2005: 10).

1920ndate teisel poolel püüdis mõni keelekorraldaja tõrjuda laenamist vene või saksa keelest, teisalt ilmnes tendents, et keelde võeti üle vaid neid prantsuse, ladina ja kreeka keelest lähtuvaid sõnu, mis olid juba laenatud

kas saksa või vene keelde. Aavik leiab, et see pole sugugi õigustatud ja et peaks laenama ka otse lähtekeeltest. Ta soovitab otse laenata nt sõnad *vernaalne* 'kevadine', *puriteet* 'puhtus' ja *nivaalne* 'lumine'. (Aavik 1928–1929: 62)

4. Võõrsõnade kuju fikseerumist mõjutavad tegurid

Laenu kuju oleneb sõna lähtekujust lähtekeeles, lähtekeelesüsteemist ja/või vahenduskeelest ning laenamissituatsioonist (lähtekeeles all mõistetakse kaugeimat kindlakstehtavat etümoloogilist allikat, vahenduskeelena mõistetakse keelt, millest laen vahetult pärineb)⁷. Mõni sõna võib olla laenatud esmalt ühest keelest ja seejärel teisest keelest uuesti, n-ö keelte konkurents võib põhjustada vormilist kirevust. Rogier Blokland nendib, et sadade, isegi tuhandete sõnade kohta pole võimalik öelda, kas need on eesti keelde tulnud vene või saksa keele kaudu (Blokland 2009: 14–15).

Samas on osutatud (nt Haspelmath 2008), et eri valdkondade laenud (nt kultuurilaenud) käituvad (muganevad) keeles isemoodi. Eri valdkondade laenude erinevast kohtlemisest on rääkinud ka Johannes Aavik. Ta on leidnud, et on mõisteid ja asju, mille puhul „ebaestiline kõla on isegi kohasem“ kui omasõnaga nimetamine, ja on teisi, mille tähistamiseks on tingimata vaja omasõna. Esimeste hulka kuuluvad sööginimetused, tööriistad, ainelise kultuuri esemed ja masinad, nt *šnitset*, *karbonaad*, *šleif*, *korsett*, *taburett*. Ka pidustuste, seltskonnamängude, tantsude, kunstivoolude ning üldse igasuguste erialade oskussõnade võõrakõlalisus polevat häiriv. Üldmõisted, nähtused, tegevused, omadused, abstraktnimisõnad, omadussõnad ja verbid, mis ei ole seotud konkreetse valdkonnaga, peaksid aga Aaviku järgi vastupidi olema „võimalikult eestikõlalised“. Nõnda

⁷ Sõnastikud esitavad etümoloogilist infot erinevalt. „Võõrsõnade leksikonis“ on üldjuhul etümoloogilises infos esitatud keel, milles sõna selles tähenduses ja eesti vastele lähedasel häälikulisel kujul esimesena esines; kaugema päritolu näitamise korral on osa keeli (milles tähenduslikud või häälikulised muutused pole olnud nii suured) laenamiste reast välja jäetud. Euroopa keeltes levinud rahvusvaheliste sõnade puhul, mis on moodustatud peamiselt vanakreeka ja ladina tüvede põhjal, ei ole toodud keelt, milles sõna nüüdisaegses tähenduses esimesena esines, vaid on otse viidatud lähtekeelesse, välja arvatud juhul, kui sõna esinemine viitab peamiselt mingile kitsamale kultuuriarealile. Siinses artiklis on kasutatud ka „Eesti keele sõnaraamatu“ käsikirja etümoloogilist infot, mis näitab, mis keele kaudu vahetult sõna eesti keelde on tulnud.

tuleks leida „eestikõlalised“ sõnad selliste sõnade asemele nagu *motiiv*, *prätendeerima*, *suggereerima*. (Aavik 1928–1929: 58–59)

Oluline keeleväline mõjutaja laenude mугanemisel on ka keelekorraldus. Eesti keeles ei ole võõrsõnad omatahtsi kodunenud, vaid seda protsessi on tugevalt suunanud ja mõjutanud keelekorraldus. Vahemärkuseksena olgu öeldud, et Eesti rahvusliku keelekorralduse alguseks on peetud 1872. aastat, mil Eesti Kirjameeste Seltsis otsustati selle presidendi Jakob Hurda ettepanekul minna seltsi väljaannetes üle uuele kirjaviisile ja võeti samas vastu mitu kirjakeele ühtlustamise ettepanekut (Erelt 2002: 47). Selgelt keelekorralduslike püüdlustega oli ka, nagu juba eespool öeldud, EKÕS, ent mõistena teadvustus keelekorraldus alles Valter Tauli kirjutistes 1930. aastatel.

Keelekorralduse üks äärmuslikke väljendusi on purism – võõrapärasuste taotluslik ja iga hinna eest vältimine keeles. Võitlus germanismidega algas juba Johann Heinrich Rosenplänterist ja tema Beiträgedest. Rosenplänter kirjutab: „Saksa keelest üksi on nüüd üle 400 sõna eesti keeles tarvitusel, mille seas mitte vähe ei ole neid, mis osalt täiesti ilma vajaduseta .. on tarvitusele võetud. Eesti keele harijate teeneks tuleks lugeda, kui nad need üleliigsed ja saksapärased sõnad jälle keelest kõrvaldavad ja asendavad ehtsate eesti sõnadega“ (Tauli 1938: 130)⁸.

Mõnevõrra üllatavana tundub Wiedemanni kui suure mugandaja puhul seisukoht, et võõrkeeltest laenamine on kasutu, kui emakeeles on olemas kõlblik sõna. (Tauli 1938: 130). Wiedemanni arvates jääb murdesõna eestlasele paremini meelde kui laensõna. Jakob Hurt pidas loomulikuks, et keeled laenavad üksteiselt, ent toonitas, et ei laenataks asjata, ning soovitas kaaluda, kust ja kuidas laenata. (Tauli 1938: 142).

Esimeseks eesti puristikks võib pidada Ado Grenzsteini, kes arvas, et võõrsõnad „teevad kõneleja kõnejooksu apraks ja vähendavad luule võimu“, lisaks pidas ta põhjuseks, miks sõnu mitte laenata, seda, et võõrsõnade tarvitamine nõuab „kõrgemat haridusejärge ja võõraste keelte tundmist“, samuti seda, et võõrsõnu on „raske välja ütelda“ (Tauli 1938: 131). Lubatavaiks peab Grenzstein võõrsõnu, mis on juba keeles tarvitusel; halvad võõrsõnad, mis tuleks omasõnadega asendada, on tema arvates nt *absoluutne*, *ekspedeerima*, *abt*, *aadress*, *advokaat*, *akt*, *aktsia*, *aristokraatia*, *atlas*, *autor*, *eksemplar*, *kompass*, *kliima*. (Tauli *ibid.*)

⁸ Tsiteeritud siin ja edaspidi Valter Tauli teose „Õigekeelsuse ja keelekorralduse põhimõtted ja meetodid“ vahendusel.

Kõige suurem purist oli ilmselt Karl August Hermann, kes oli peale uute võõrsõnade laenamise vastu ka juba kodunenud laenudele, nagu sõnale *tükk*, mille asemele ta pakkus *pala*. (Tauli *ibid.*)

5. Materjal ja meetod

EKÕSis on umbes 20 000 märksõna, neist 2054 võib pidada võõrsõnadeks, seega on võõrsõnu pisut üle 10% kogu märksõnastikust⁹. 2018. a ilmuvas ÕSis on toimetaja sõnul 50 700 märksõna. Võõrsõnade protsent ÕS 2018s pole teada ja seda polegi mõtet võrrelda sajanditaguse väljaande omaga, sest sõnastike märksõnavaliku kriteeriumid on erinevad. Praegu on peamine võõrsõnakogu „Võõrsõnade leksikon“, seetõttu puudub ka vajadus vähem levinud võõrsõnu ÕSis kajastada. Tolleaegse võõrsõnavaliku kriteeriumid pole päris täpselt teada, eessõnas öeldakse vaid nii palju: „Ta sisaldab üleüldiselt enam-vähem tuttavaid ja ainulikuma osa võõrakeelseid sõnu“ (EKÕS: III).

Analüüsi tarbeks on EKÕSi märksõnade hulgast eraldatud 2054 võõrsõna. Siinses artiklis loetakse üldjuhul võõrsõnadeks 2012. a „Võõrsõnade leksikonis“ olevaid sõnu ja nendest saadud tuletisi. Loomulikult on võõrsõna ja laensõna piir ähmane ja paljudes keeltes neid ei eristatagi, kuid eesti keeles on võõrsõnadeks üldiselt peetud keeles mугanemata või osaliselt mугanenud laensõnu, millel on kirjapildis võõraks peetavaid struktuurijooni (tähed *f, š, z, ž*; sõnaalguline *b, d, g*; pearõhk järgsilbil; tavatuid häälikuühendeid; järgsilbi *o*; järgsilbi pikad täishäälikud) (vt ka Paet 2010: 6–7). Nii uurijad Rein Nurkse (1962) kui ka Erich Raiet (1966) nendivad, et võõrpäritolu sõnade liigitamine on problemaatiline.

Nende hulgas on analüüsi võetud sõnad, millel on selged võõrsõna tunnused, ent mida tänapäeva VLis ei leidu, sest on kasutusest kadunud.

Nimetatud sõnadest on koostatud andmebaas¹⁰, mis sisaldab järgmisi andmeid: sõna kirjakuju ja tähendus EKÕSis ning praegune kirjakuju, sõna päritolu, muutuse tüüp.

⁹ 2012. aastal ilmunud „Võõrsõnade leksikoni“ toimetamisel jäeti sellest suur hulk laensõnu välja. Varasemates trükkides oli laensõnu esitatud ilmselt etümoloogias näitamise eesmärgil, ent kuna 2012. aastal ilmus ka „Eesti etümoloogiasõnaraamat“, siis jäeti hulk seal antud laensõnu VLis esitamata.

¹⁰ Tuleb tunnistada, et siiski pole alati selge, kas EKÕSis on tegu võõr- või omasõnaga, nt sõna *wolt*, mille juurde pole tähendust märgitud. Kuna see sõna esineb samas pesas

Neist 2054 võõrsõnast 365 sõna kuju erineb praegusaegsest või puudub märksõna ÕS 2018st. Neist 50 sõnast, mida ÕS 2018 ei esita, leiab u 15 sõna¹¹ VList, 8 sõna on kasutusest kadunud, ülejäänud on tuletised (EKÕS esitab rohkelt tuletisi, mis on ka praegu kasutusel, ent tänapäeva ÕSis pole antud).

Analüüs hõlmab niisiis nende 365 sõna häälikkuju muutumist, sõna asendumist uue tüvega või kadumist. Iseloomulikumaid ja ilmekamaid näiteid kommenteeritakse lähemalt. EKÕSis olevate võõrsõnade kuju võrreldakse praegusaegse (normitud) kujuga.

Analüüsitakse, kas EKÕSis esitatud tüvi esineb tänapäeva kirjakeeles (ÕS 2018s, mõnel juhul ka VLis) ehk kui palju on säilinud tollaegset võõrtüvevara praeguseni. Lisaks on loendis esitatud mõni EKÕSi võõrsõna, mida VL ega ÕS ei kajasta, nt *hissooria* 'ajalugu', *hissooriline* 'ajalooline', ja mis praeguseks on kasutuselt kadunud ning asendunud omasõnaga. Tuleb märkida, et mitu samatüvelist sõna, nagu *hissoriograaf*, *hissoriograafiline*, *hissorism*, *hissoritsism*, on säilinud ja esinevad ka tänapäeva sõnaraamatutes ning ÕS 2018 käsikirjas.

6. Võõrsõnade kuju fikseerumine

Järgnevalt analüüsitakse peamisi vormimuutusi ja esitatakse mõningaid eeskätt kirjakeeles tarvitataivate võõrsõnade kuju fikseerumise põhijooni viimase saja aasta jooksul. Siinse piiratud mahu tõttu ei ole käsitus kaugeltki ammendav. Pearõhk on sajanditaguse õigekirjanormi tutvustusel. Loendites on esitatud märksõnad, mille kuju erineb praegusaegsest või mis puuduvad ÕS 2018st, lähema vaatluse alla on võetud ilmekamad ja iseloomulikumat näited muutuste kohta.

---

koos sõnadega *woldikene* ja *woltima*, siis võiks arvata, et tegu ei ole võõrsõnaga ja et mõeldud on riidekurdu. EÕS aga esitab märksõna *volt* juba kolme homonüümina: 1. (riide)kurru; 2. elektripinge ühiku ja 3. pööraku tähenduses. Praegusel juhul on *wolt* jäetud analüüsist välja.

¹¹ Nt *galwanismus*, *individualiteet*, *kaweerima*, *kontorist*, *kontramark*, *marmoreerima*, *mimeograaf*, *perkowets*, *protohierei*, *wikareerima*, *püroksüliin*, *rentei*, *solotnik*, *strasnik*, *student*.

6.1. Substantiiviliited *-ismus* ja *-us*

Õieti on tegu kreeka sufiksiga *ος*, nagu osutab Erich Raiet (1966: 51). Otsuse asendada lõpp *-ismus* lõpuga *-ism* tegi Eesti Kirjanduse Seltsi keeleteoimkond Elmar Muugi ettepanekul aastal 1926, kaheksa aastat pärast EKÕSi esimese trüki ilmumist. 1926. aastal kirjutas Elmar Muuk Johannes Voldemar Veski 1925. a ilmunud EÕSi I osa kohta: „... mitmedki unustusse vaibuvad, vananevad keelekujud oleks võidud rahulikult teosest välja jätta (näit. *fanatismus* pro *fanatism*, üldse *-ismus* võõrsõnus).“ (Muuk 1926: 60)

Lõpu *-ismus* kaotamine oli üks kõige rohkem poleemikat tekitanud küsimusi, ilmselt ka seetõttu, et ei vene ega prantsuse keeles sellist tolleks ajaks arhaismina mõjuvat lõppu ei esinenud. 1918. aastal esines EKÕSis lõpp *-ismus* veel täieõiguslikult järgmistes märksõnades.

absolutismus, ateismus, baptismus, barbarismus, bürokratismus, despotismus, dilettantismus, dogmatismus, dualismus, egoismus, fanatismus, formalismus, galwanismus, germanismus, humanismus, hüpnootismus, individualismus, kommunismus, künismus, liberalismus, magnetismus, materialismus, mehanismus, militarismus, monoteismus, naturalismus, neologismus, nihilismus, organismus, panteismus, paralleelismus, patriotismus, pessimismus, pleonasmus, purismus, ratsionalismus, realismus, reumatismus, romantismus, sentimentalismus, separatismus, skeptitsismus, sofismus, sotsialismus, šovinismus, tsünismus 'künism', wandalismus

-ismus püsis ka veel 1925. a ilmunud EÕSis (lõpp *-us* küll nurksulgudes kui ebasoovitav), 1933. a ilmunud „Väikeses õigekeelsus-sõnaraamatus“ (VÕS) on kõik *ismus*-sõnad asendatud *ism*-sõnadega.

Lõpp *-us* esineb valdavalt isikut tähistavate sõnade rühmas. Ka *-us* lähtub kreeka sufiksist *ος* ja *us*-lõpulised sõnad tulid eesti keelde peamiselt saksa vahendusel. Lühema kuju fikseerimine tuli päevakorda ilmselt seetõttu, et saksa keele mõju hakkas vaibuma ja vene keele mõju kasvas, ent eeskuju võidi võtta ka teistest Euroopa keeltest, nagu prantsuse keelest. Ettepaneku *us*-lõpust loobuda oli Aavik teinud õigupoolest juba varem, 1912. a paiku (Aavik 1912: 471). 1918. a ilmunud EKÕSis on fikseeritud järgmised *us*-lõpulised märksõnad.

akadeemikus, anatoomikus, batsillus, dogmaatikus, draamatikus, eetikus, fanaatikus, füüsikus, hümnus, klassikus, koomikus, kriitikus, lüürikus, matemaatikus, mehaanikus, metoodikus, muusikus, notaarius, optikus,

*poliitikus, politehnikus*¹² 'polütechnik', *praktikus, romantikus, sarkasmus, satiirikus, sinfoonikus* 'sümfoonik', *skeptikus, statistikus, tehnikus, teoreetikus, traagikus, tüüpus* 'tüüp'

EÕSis on paljud märksõnad (sh isikut tähistavad) esitatud ilma *us-lõputa* (ühel juhul asendatud *um-iga*): *anatoomikum, akadeemik, batsill* ehk *batsillus* (siin on paralleelselt ka vana, *us-lõpuline* vorm), *dogmaatik* (*us-lõpp* on ebasoovitavaks märgitud *ismus-sõnas dogmatism[us]*), *dramaatik, eetik, fanaatik* (aga *fanatism[us]*), *füüsik, hümnus* = *hümn*, *klassik, koomik, kriitik* (aga *krititsism[us]*), *lüürik* (aga *lürism[us]*), *politik, romantik* (aga *romantism[us]*).

Lõpp *-ismus* säilis niisiis kauem kui *-us*, mis kadus 1925. aastaks. Ladinalõpuline paralleelvorm on EÕSis antud ainult märksõnadel *batsill* ehk *batsillus* ja *hümnus* = *hümn* (millegipärast on need erinevalt vormistatud). 1933. a. „Väikeses õigekeelsus-sõnaraamatus“ (VÕS) on *us-lõpust* ka nendes sõnades loobutud. Rohkem on säilinud kahesilbilistes sõnades *us-lõppu*: *aktus, kaasus* jne.

6.2. Verbi- ja adjektiiviliited

eerima-lõpulised verbid esinevad EKÕSis mõnel juhul paralleelselt lühikeste *ima*-otsetuletistega, mõnel juhul aga on esitatud lühikesed vormid, mille asemel tänapäeval on kasutusel ainult pikad *eerima*-vormid¹³.

realima (ÕS 2018 *realiseerima*)¹⁴, *süsteemima* (*süsteemiseerima*), *taksima* (*takseerima*), *telefonima* (*telefoneerima*), *telegraafima* (*telegrafeerima*), *wikaarima* (*vikareerima*)¹⁵

Ülejäänud verbivormide asemel on praeguseks kasutusel otsetuletised.

analüseerima (*analüüsima*), *kontroleerima* (*kontrollima*), *protokolleerima* (*protokollima*), *treneerima* (*treenima*)

¹² EÕSis kujul *polütechnik* (sks *Polytechniker*); praeguseks kasutusest kadunud sõna oli kasutusel veel 1960. aastatel.

¹³ Tänapäeval soosib keelekorraldus pigem lühemate vormide kasutust, nt *skannima* pro *skaneerima*. Omaette uurimisteema on, kuivõrd tegelik kasutus seda soovitus arvestab.

¹⁴ Sulgudes on ÕS 2018s esinev kuju.

¹⁵ ÕS 2018st puudub, esineb VLis.

Oma- ja võõrliidete vahekorda kirjeldades on Sirje Mäearu nentunud, et „spontaanne keeletarvitus näib eelistavat keerulisemat sufikstuletust, kusjuures võõrtüvedest moodustatakse verbe eelistatavalt võõrliidetega“.
(Mäearu 1993: 434)

Osa EKÕSis esitatud tuletisadjektiivide liide on praeguseks vahetunud.

humoristiline → *humoristlik*, *instinktiline*¹⁶ → *instinktiivne*, *intelligentlik* → *intelligentne*, *konstitutsioonlik* → *konstitutsiooniline*, *rutiiniline* → *rutiinne*, *sümpaatlik*, *sümpaatiline*¹⁷ → *sümpaatne*, *sümptoomiline* → *sümptomaatiline*, *temperamentlik* → *temperamentne*, *vulkaanine* → *vulkaaniline*, *ökonomlik* → *ökonomne*

6.3. Järgsilbi vokaali pikkus ning rõhumuutused

Võõrsõnade pearõhu nihkumine esisilbile on üldine tendents sõnade muga-nemisel, sellega kaasneb ka häälikute mugandamine, nt *bagaaz* > *pagas*. Tänapäeval näib see tendents siiski olevat peatunud. Eesti võõrsõnades on pikemate kui kahesilbiliste sõnade pearõhk kõikuv, mis on põhjustanud muutusi kirjapildis – vokaali pikenemist või lühenemist. EKÕSis on järgmistes märksõnades järgsilbis pikk vokaal (näidete hulgas leidub ka kahesilbilisi sõnu).

admiraal, *aktsionäär*, *apelsiin*, *asteroiid*, *barbaar*, *bulvaar*, *diploom*, *eksemplaar*, *formulaar*, *humoor*, *inseneer*, *jubilaar*, *kardinaal*, *kawaleer*, *kawiaar*, *kolibrii*, *kolonii* 'koloonia', *kontrolöör*, *martsipaan*, *materjaal*, *metood*, *miljonäär*, *misjonäär*, *monopool*, *oktaav*, *orgaan*, *pangسیونäär* 'pansionär', *pensionäär*, *plataan*, *portselaan*, *prokuröör*, *restoraan*, *saduseer*, *sanitäär* 'sanitar', *sekretäär*, *seminaar*, *sopraan*, *sümptoom*, *trapeets*, *tselluloiid*, *tsükloon*, *wariseer* (*wariseerlik*), *weteraan*

EÕSis on nende sõnade järgsilbi vokaal lühenenud, välja arvatud sõnades *martsipaan*, *oktaav*, *plataan*, *sümptoom* (*sümptoomiline*), *tsükloon* (*tsüklooniline*), *veteraan*. Sõna *kolonii* on fikseeritud järgmiselt: *kolonii* = *koloonia*. Esimene neist on saksa, teine ladina rõhumalliga.

VÕSis on kuju *martsipa[a]n*, samuti *oktaav*, *plataan*, *sümptoom*, *tsükloon*, *veteraan*, kusjuures nende viimane silp on märgitud

¹⁶ Samas esineb ka kuju *instinktiivne*.

¹⁷ EKÕSis esineb ka tuletis *sümpaatiline* tähendusega 'sümpaatlik' (tänapäeval selle asemel *sümpaatne*), mis praegusajal on teises tähenduses kasutusel anatoomias (iseseisvalt ja liitsõna koosseisus): *sümpaatiline* ja *parasümpaatiline* (närvisüsteem).

kolmandavärteliseks, st rõhk on viimasel silbil, mis teiste sõnade puhul on arusaadav, aga mitte sõna *martsipan* puhul, kus soovitatakse lühikest järgsilbi vokaali.

Kui sõnade *oktaav* (sks *Oktave* < keskladina *octava*), *martsipan* (sks *Marzipan* < it *marzapane* < araabia *martabān*), *sümptoom* (sks *Symptom* < kr *syntōma*) ja *veteraan* (sks *Veteran* < lad *veterānus*) algselt pikk vokaal on seletatav hääldusele toetuva vastavalt ladina ja araabia pika vokaaliga, siis sõnade *plataan* (sks *Platane* < lad *platanus* < kr *platanos*) ja *tsükloon* (sks *Zyklon* < ingl *cyclone* < kr *kyklos*) puhul on pika vokaaliga märkimine kas juhuslik või analoogia taotlemine. Tuleb märkida, et senimaani (ÕS 2018) esitatakse märksõnadena ka sõnu *sümptoom*, *oktaav*, *plataan* (viimane neist vananenud tähenduse märgendiga). Eelistatud on järgsilbi lühikese vokaaliga vorm, seletus on esitatud selle juures.

Aaviku keeleuendus pooldas pikka järgsilbi vokaali (pearõhuga esilbil): *materjaal*, *restoraan*, *honoraaar*, *singulaar*, *kommissaar*, *miljonäär*. Pika vokaali säilitamise põhjendusteks tõi Aavik pika vokaali ilusama kõla, ühtluse nt sõnadega *objektiiv*, *adjektiiv* jne ning asjaolu, et pika vokaaliga saab käändeid kõlaliselt paremini eristada: (selle) *materjaali* (II välde), (seda) *materjaali* (III välde). (Aavik: 1931)

Aavik on märkinud, et kui omadussõna on *barbaarne* (*barbarne* on kohmakas), siis oleks loomulikum ka *barbaar*. Samal põhjusel võiks „eelistada ja õigustada ka *orgaan* (omadussõna on *orgaaniline*) ja *sümbool* (omadussõna tingimata ainult *sümboolne*; „sümbolne“ ei kõlba kuhugi, kuigi seda ametlik õigekeelsus peaks eelistama) ning *metood* (omadussõna *metoodiline*)“. (Aavik *ibid.*)

Kui muidu on järgsilbi vokaal üldiselt lühenenud, siis sõnade *hüpnos* 'hüpnos', *tapet* ja *sümbolne* järgsilbi vokaal on praeguseks pikenenud. Siin võib oma osa olla asjaolul, et võõrsõnade kirjutusviis ei järginud alati eesti välte- ja rõhumalle. Neid sõnu võidi lugeda siiski [hüpnos], [tapeet] ja [sümbolne].

6.4. Tänapäevaks originaalpärasemal kujul fikseerunud märksõnad

Kui enamasti aja jooksul sõnad muganevad, lihtsustudes ja omandades vastuvõtva keele jooni, siis on ka vastupidiseid näiteid, kus EKÕSis esineb veel üsnagi rahvapärane sõnakuju, mis on aga aja jooksul muutunud lähedasemaks originaalvormile ja saanud võõrsõna tunnuseid juurde¹⁸.

obruk (obrok), puls (pulss), pulsima (pulseerima), woswor (fosfor), waasan (faasan), simps (simss), pambus (bambus), saakal (šaakal), wabritsema (fabritseerima), wabritsus (fabritseering)

Omaette käsitlemist vajab *peetersell*¹⁹, mis on oma kuju saanud arvatavasti analoogia põhjal eesti eesnimiega.²⁰ Selle sõna tegelik tulene miskäik on järgmine: < sks *Petersilie* < kr *petroselinon*. Kuju *peetersell* (ka *piidersell*, *pietersell*, *peetersill*, *piitersell*) on levinud ka eesti murretes.

6.5. Muutused kirjakuju: *sh* vs. *š*, *ž* vs. *zh* ja *w* vs. *v*

EKÕSi lisas „Tähtsamad keelereeglid“ antakse järgmised juhised *š*-d ja *ž*-d sisaldavate võõrsõnade kirjutamiseks: „Wene keele tähti katsutakse esialgu umbes seniste kirjamärkidega Eesti keeles transkribeerida (з=s, ж=zh, ш=sh); kui aga Eesti keeles Ladina kiri tarwitusele võetakse, siis tuleksid järgmised Wene keele tähed Eesti keeles nõnda kirjutada: (з=z, ж=ž, ш=š).“ (EKÕS: XII)

EKÕSis on *sh* ja *zh* ühendid ebasoovitavad ja esitatud nurksulgudes.

kartetš [kartetsh], klišee [klishee], košenill [koshenill], loož [loozh], maneež [maneezh], massaaž [massaazh], mošee [moshee], oranž [oranzh], passaaž [passaazh], retuš [retush], tšekk [tshekk], tšello [tshello], tuš [tush]

Ernst Nurm kirjutab *š* ja *ž* kohta: „Seoses võõrsõnade hääldamisega olgu juhitud tähelepanu ühele ebasoovitavale trükitehnilisele „mööndusele“. Nimelt esineb meie kooligrammatikais järgmine märkus, mis leiab ka tegelikku rakendust: „Tähtede *š* ja *ž* asemel võib trükis vastavate täht-tüüpide puudumisel tarvitada *sh*-d (= *š*) ja *zh*-d (= *ž*).“ Kuid säärane kontsessioon

¹⁸ Siin ja edaspidi on sulgudes tänapäevane, ÕS 2018 kuju.

¹⁹ Vorm *peetersell* esineb juba Wied-s.

²⁰ Peeter Pälli suuline oletus.

trükikodadele võib mõnegi vöõrsõna, eriti aga pärisnimede puhul tekitada arusaamatusi, sest lugejal pole teada, kas hääldada ühendit sh (või zh) konsonantühendina või üksikkonsonandina š (või ž); vrd. näit. pasha ja paša. Eesti riigi 17 aasta kestusel peaksid trükikojad juba olema jõudnud varustuda riigikeelsete tekstide trükkimisel vajalikkude täht-tüüpidega.“ (Nurm 1935: 187–189).

Võiks öelda, et EKÕS kinnitas ž ja š lõplikult eesti tähestiku osaks ja vastavalt on vormistatud ka märksõnad ja soovitusel.

Gooti kirja domineerimise ajal oli olnud kasutusel üksnes w, seda ka siis, kui üksikuid tekste ilmus antiikvas. 1919.–1920. a otsustas Eesti Kirjanduse Seltsi keeleteoimkond w asemel kasutada v-d. (Päll 2005: 66) 1918. a oli niisiis w kasutusel veel viimaseid aegu ja asendus peagi v-ga, 1925. a EÕSis on kasutusel ainult v.

6.6. Ülejäänud praegusest erineva kujuga sõnad

Kõige mahukama osa EKÕSi märksõnadest moodustavad eri muganemisastmetel märksõnad – mõni on muganenud, mõni on lähtekeelest otseselt võetud.

akkord (akord), arrest (arest), arsin (arssin), beitsima (peitsima), dessatiin (tessatin, tiin), diskant (tiiskant), efekt (efekt), efektikas (efektikas, efektna), formel (vormel), gallerii (galerii), herber (häärber), hopman (opman), hirurg (kirurg), hirurgiline (kirurgiline), hospital (hospital)²¹, husar (husaar), hüpnos (hüpnos), individualiteet (individuaalsus), indiividuum (indiivid), kabinett (kabinet), kaleska (kaless), kalingor (kalingur), kampwer (kamper), kampwol (kapol), kolibrii (koolibri), komandeer (komandör), komisjon (komisjon), kommissar (komissar), konkurs (konkurss), kontrolöör (kontrolör), konsiilium (konsiilium), kooran (koraan), korset (korsett), kotlett (kotlet), krediitor (kreeditor), krundeerima (kruntima), legenda (legend), leitenant (leitnant), magneesia (magneesium), maior (major), maioraat (majoraat), manset (mansett), mars (marss), marsal (marssal), marsima (marssima), materjaal (materjal), medaljong (medaljon), melankoolia (melanhoolia), melankooliline (melanhoolne), mirr (mürr), mirt (mürt), modeleerima (modelleerima), monokl (monokkel), moskiit (moskiito), muslin (musliin), müütos (müüt), mörser, (müüser), orangutang (orangutan), palet (palett), pankrott (pankrot), panoraama (panoraam), patriark (patriarh), patriarkaalne

²¹ ÕS 2018 esitab ka sõnakuju *hospital*, ent eelistatavam on kuju *hospital*.

(*patriarhaalne*), *penning* (*penn*), *perkowits* (*perkovets*, endine Vene raskusmõõt), *petsat* (*pitsat*), *pimskiwi* (*pimsskiwi*), *plomb* (*plomm*), *plombima* (*plommima*), *populäärima* (*populariseerima*), *populäärne* (*populaarne*), *populäärsus* (*populaarsus*), *proklam* (*proklamatsioon*), *publikum* (*publik*), *realkool* (*reaalkool*)²², *romants* (*romanss*), *rubrik* (*rubriik*), *sarabann* (*saraban*), *sholastika* (*skolastika*), *sholastiline* (*skolastiline*), *student*²³ (*tudeng*), *suggereerima* (*sugereerima*), *suggestioon* (*sugestioon*), *summadan* (*sumadan*), *šimpanse* (*šimpans*), *šraffeerima* (*šrafeerima*), *zeniit* (*seniit*), *žaanr* (*žanr*), *ženii* (*geenius*), *taalder* (*taaler*), *taaldrine* (*taalrine*), *taburett* (*taburet*), *tapet* (*tapeet*), *tenorist* (*tenor*), *teoretiline* (*teoreetiline*), *terpentiin* (*tärpentin*), *tramwai* (*tramm*), *tremuleerima* (*tremoleerima*), *trihiin* (*trihhiin*), *trumpet* (*trompet*), [*tsitron*] w. *sidrun*, *tuš* (*tušš*), *walts* (*valss*), *watteerima* (*vateerima*), *wersok* (*verssok*), *wiking* (*viiking*), *wiola* (*vioola*).

Järgnevalt on esile tõstetud mõned selgemini eristuvad rühmad ja ilmekamad näited, mida on lähemalt kommenteeritud.

Sulghäälikute, *f*-i ja *š* õigekiri. Hoolimata EKÕSi õigekirjutusjuhistest, kus on märgitud: „Sõnu kompvek, piiskop, kotlet jts. on lubatav kirjutada kahekordse *k*, *p*, *t*-ga .. kuid viimane tarvitusviis on vähem soovitatav“ (EKÕS: 12), on ebaühtlaselt vormistatud sõnad *kabinett*, *kotlett*, *manset*, *pankrott*, *piiskop*, *taburett*. Muuk esitas EKSi keeleteoimkonnale ettepanekuid, sh ka *f*-i ja *š* õigekirjutuse kohta, 1933. aastal VÕSi koostamise käigus, enamik tema ettepanekuid võeti vastu.

EKÕSi sõnakujud *effekt*, *effektikas*, *šraffeerima* ja *tuš* on EÕSis fikseeritud juba kujul *šraff[f]eerima*, *tušš*. Endiseks on jäänud märksõnade *effekt*, *effektikas* kirjakuju.

Vokaali pikkus ja rõhumuutused. EÕSis ja VÕSis on antud esisilbi rõhuga vorm *kooran* (tänapäeval *koraan*). Seda on eelistatud ka VÕS 1946s ja VL 1930–1931s, kuigi on esitatud ka vorm *koraan*. Sõna lähtub araabia sõnast *qur'ān* ja on eesti keelde jõudnud saksa keele vahendusel (sks *Koran*). Seega arvestab tänapäevane sõnakuju vahenduskeele hääldest ja lähtekeele vokaali pikkust.

Ainsa erandina on siinse artikli analüüsi võetud tüvi, mis EKÕSis on samal kujul fikseeritud kui ÕS 2018s. EKÕS fikseerib märksõnad kujul *poliitika* ja *poliitiline*. *Poliitiku* tähenduses esineb *us*-lõpulisena

²² ÕS 2018 esitab sõna *reaalkool* näitena märksõna *reaal_* artiklis, mitte omaette märksõnana.

²³ Märksõna *student* esineb VLis.

sõna *poliitikus*. Sõna *poliitika* pakub huvi, sest EÕSis on õigekirjanormi muudetud: märksõna on fikseeritud ühe *i*-ga: *politika*, *politik* (= *politikamees*), *politiline*. Samuti on see ühe *i*-ga VL 1930–1931s. VÕS möönab ka kuju *poliitik*, andes selle seletuseks *politik*; märksõna fikseeritakse kujul *poli[i]tiline* ja *poli[i]tika* (kahe *i*-ga vormid on ebasoovitavad).

Aavik peab seda ebaloogiliseks ja mõttetuks erandiks. „Kes tahavad põlitiline, peaksid tahtma ka dünamiline, éstetiline, méhaniline, rétoriline. Sõnast poliitika, poliitiline mingit erandlikku rahvapärast sõna rõhu suhtes teha ei maksa.“ (Aavik 1931: 108–119)

Kreeka algupära sõnad. Kreeka ja ladina elemendid on nii eesti keele kui ka teiste keelte võõrsõnavaras põimunud ja suur hulk kreeka tüvesid on tulnud ladina keele vahendusel, eeskätt meditsiini ja botaanika nomenklatuuris esineb ohtrasti kreeka tüvesid. (Vt ka Raiet 1966: 61) Nii näiteks on *hüakint* tulnud kreeka mütoloogias esinevast pärisnimest *Hyacinthos*, ent tänapäevaks on ladina keele (lad *Hyacinthus*) vahendusel ladina *c* vasteks saanud eesti keeles *ts*. Ka vene *гипцинт* ja saksa *Hyazinthe* on ladina elemendiga. EÕSis on sõna fikseeritud tänapäevasel kujul *hüatsint*.

Sõna *hirurg* (< sks *Chirurg* < lad *chirürgus* < kr *cheiourgós*) on eesti keelde vahendanud saksa keel, kuhu see ladina keele vahendusel tuli kreeka keelest. Kreeka χ vasteks sõna alguses on üldiselt *k*, ent *h*-d esines siiski 1870. aastatel eesti tekstides (vt ka Raiet 1966: 70–71). Mõjutajaks oli vene keel, milles on tänapäevalgi sõnaalguline *h*: *хырург*. EÕSis on see *ch*- ja *h*-alguline vorm ebasoovitavaks tunnistanud ja põhimärksõnaks on tänapäevane kuju: [*chirurg*] vt. *kirurg*, [*hirurg*] vt. *kirurg*.

Mirr (kr *myrrha*) ja *mirt* (kr *myrtos*) on eesti keelde jõudnud saksa keele vahendusel. Saksa *y*-t loeti *i*-na. *ü* ja *i* vaheldus võib viidata mõnikord vene keele vahendusele, ent ei pruugi, sest ka saksa keeles tuli XIX sajandil *ü* asemele *i*. Tuleb märkida, et praegusekski pole *mürri* ja *mürdi* kirjapilt üheselt fikseerunud. ÕS 2018 annab sõna *mürr*, kuju *mirr* ei esita; sõna *mirt* puhul on lisatud märkus „oskuskeeles täpsem *mürt*“. VL esitab nii märksõna *mirr* kui ka *mirt* viitemärksõnadena. *Mirt* ja *mürt* on tavakeeles siiski tänini üsna paralleelselt kasutusel. *Mirri* aga *mürri* kõrval ei kohta. *i* ja *ü* vaheldumist illustreerivad veel EKÕSi sõnad, nagu *klüstiir* (tänapäeval *klistiir*), *politehnikum* (*polütehnikum*), *politehnikus* (vt ka sinne artikkel lk 150), *sinfoonia* (*sümfoonia*), *sinfoonikus* (*sümfoonik*), *timian* (*tüümian*).

Lähtekeelest muutmata kujul üle võetud sõnad. EKÕSis esineb hulk sõnu, mis on üle võetud otse, muutmata kujul, nt vahenduskeelest

saksa keelest *akkord* (sks *Akkord*), *arrest* (sks *Arrest*), *formel* (sks *Formel*); vahenduskeelest vene keelest *leitenant* (vn *лейтенант*), *maior* (< vn *майор* ja sks *Major* < lad *maior*).

Vene keele vahendatud sõnad. Vene keele vahendusel tulnud sõnade kuju näitab, et eesti keel järgib kord lähte-, kord vahenduskeelt: *kalingur* (vn *коленкор* < pr *calicot*), *kampwol* (< vn *канифоль* < kr), *komandeer* (vn *командировать* < prantsuse *commander*), *saraban* (vn *шарабан* < pr *char-à-bancs*), *kaleska* (< vn *коляска* < tšehhi *kolesa*, poola *kolasa* 'rattad, vanker'). Viimase näite tänapäevane sõnakuju *kaless* pärineb pigem saksa keele vahendusel sõnast *Kalesche*. Siin võib tegu olla mitmekordse laenamisega. Ka EÕSis esineb sõna kujul *kaleska*.

Tähelepanu väärrib EKÕSi märksõna *tramwai*, mis on inglise keeles tähendanud nii rööbasteed kui ka sõidukit, trammi. Vene keeles on tänini kuju *трамвай* (< vn *трамвай* < ingl *tramway*). Ilmselt on see sõna eesti keelde üle võetud vene keelest, kus see on omakorda inglise laen. Hiljem on eesti keelde laenatud inglise keelest, vahest saksa keele vahendusel, lühem vorm *tram* ning mugandatud kujule *tramm*. EÕSis on juba kuju *tramvai* tunnistatud ebasoovitavaks ja sellelt viidatakse tänapäevasele kujule *tramm*.

7. Tähendusse puutuvad

Üldjuhul EKÕS sõnade tähendusi ei esita, siiski on need mõnikord antud (üks põhjusi neid esitada võis olla ka soov esile tuua ja soovitada võõrsõnade omasõnalis vasteid), nt *elastiline* 'kerkne', *gallerii* 'tõra', *historia* 'ajalugu', *hospidal* 'haigemaja', *kaweerima* 'tagama', *kolonii* 'asumaa', *korset* 'pihik', *reumatismus* 'jooksja', *separatismus* 'lahkpuüd', *trapeets* 'roop-nelinurk'.

Sõna *termin* on küll praegusel kirjakujul, aga tähenduseks on märgitud 'tähtaeg', tänapäeval on selles tähenduses kasutusel sõnakuju *tärmin*. Samas esineb EKÕSis samas sõnapesas märksõna *terminoloogia*.

Termin ja *tärmin* on lahknunud tõenäoliselt keelekorralduse tulemusel 1920.–1930. aastail, aluseks ilmselt see, et tähenduses 'tähtaeg' on sõna murretes laialt tuntud (*tärmiin*, *termiin*, *tärmen*, *tärmän*, *tärmel*, *tärment*, *tärming*) ja murretes on *-er* sageli muutunud *är*-iks.

Tähendus 'oskussõna' on uuem ja sel juhul on sõnale jäetud ladina-pärasem hääldus (rõhk on siiski mugandatud). Ka saksa keeles on kaks

eri sõna: *Termin* (rõhuga lõppsilbil) 'tähtaeg' ja *Terminus* (rõhuga *i-l*) 'oskussõna'. Tõenäoliselt on saksa keel selle sõna tähenduste eristamisel eesti keeles rolli mänginud.

Nii *tärmin* kui ka *termin* lähtuvad (klassikalise) ladina keele sõnast *terminus* 'piir, raja, lõpp'. Oskussõna tähendus on uuem ja tugineb keskaja ladina keeles kujunenud tähendusele 'väljend, sõna' (arvatavasti mõeldud piiritletud tähendusega sõna). Wiedemanni sõnastikus on need sõnad sama tähendusega: *tärmin* = *termīn* (Wied).

Selles tähenduses on sõna *termin* juba XIX sajandi algul kasutanud Otto Wilhelm Masing („Liivimaa talurahva seaduse“ tõlkes 1820, hiljem ajalehes Marahwa Näddalaleht). Tähenduse 'oskussõna' saab *termin* alles 1923. aastal (Leonhard Sõerdi „Eesti keeles tarvitusel olevate võõra-keelsete sõnade sõnastikus“).²⁴

Märksõna *arsenik* on EKÕSis ilma tähenduseta, EÕSist nähtub, et *arsenik* ja *arsen* tähistasid sama asja, tänapäeval märgib *arsen* keemilist elementi, *arsenik* aga rotimürgina kasutatavat arseeni ja hapniku ühendit.

Märksõnale *kontorist* ei ole tähendust märgitud, EKS 2018 annab tähenduseks 'raamatupidaja', VL 'kontoriametnik', ÕS 2018s märksõna puudub ilmselt vähese kasutuse tõttu.

Nii *pension* kui ka *pangšion* 'pansion' lähtuvad prantsuse sõnast *pension*, tulles eesti keelde saksa keele vahendusel, sks *Pension* tähendab nii *pension* kui ka *pansioni*. Huvitaval kombel on EKÕSi võetud vorm *pangšion*, ehkki lühikese *o*-ga (Wied-s *pangšion*), tegu on häälduspärase mugandiga vahenduskeelest saksa keelest, EÕSis on vormistatud järgmiselt: *pangšion* vt. *pansion*.

8. Kasutuselt kadunud sõnad

EKÕSis leidub märksõnu, mida tänapäeva sõnastikes enam ei esine.

hissooria, kwatember, müriagramm, planigloobus, satineerima, satäänima, sikatuurima, troopik

Hissooria (tähenduseks märgitud 'ajalugu') on tänapäevaks kasutuselt kadunud ning asendunud omasõnaga. Mitu samatüvelist sõna, nagu *hissooriograaf, hissiooriograafiline, hissiorism, hissioritsism*, on säilinud ja esinevad ka ÕS 2018 käsikirjas.

²⁴ Udo Uibo selgitused meili teel 17.01.2018.

Kwatember on esitatud ilma tähenduseta, ent EÕSis on tähenduseks märgitud *veerandaasta esimene päev*²⁵. Sõna lähtub keskkladina sõnast *quatempora* ja on eesti keelde tulnud saksa keele kaudu (sks *Quatember*). *Veerandaastat* on hiljem märkima hakanud sõna *kvartal*. Ühesõnalist vastet pole *kvatembrile* tekkinud.

Müriagramm (tähendust pole märgitud) lähtub kreeka sõnast *myrias* 'kümme tuhat', tähendus 'kümme tuhat grammi', EÕSis on juba terve *müria*-pesa: *müria* = 10000-kordne; *müriaad*, *müriagramm*, *müriameeter*, *müriopood* 'hulkjalgne'. Praeguseks on *müria*-tüvelistest sõnadest kasutusel üksnes *müriaad* ja *müriopoodid*.

Planigloobus 'lamekeras' on kasutuselt kadunud. Sõna lähtub ladina sõnast *planum* '(tasa)pind'. Komponent *plani*- esineb praegu sõnas *plani-sfäär*.

Satineerima ja *satäänima* 'paberi, kanga vm pinda silestama, mustrit sisse pressima' on tänapäeval asendunud sõnadega *kalandrima* ja *kalandreerima*.

Sikatuurima 'krohvima', tänapäevani on sõnastikes säilinud substantiiv *sikatuur* 'krohv', mis esineb VLis, EKS 2018s ja ÕS 2018s vananenud tähenduse märgendiga.

Troopik 'pöörijoon' esineb samas pesas sõnaga *troopika*. Sõna lähtub kreeka sõnast *tropikos* 'pöörijoon, pööripäev', mis omakorda tuleneb kreeka sõnast *tropos* 'pööre'.

9. Lõpetuseks

Artiklis esitatud analüüsi ja ülevaate põhjal sajanditagusest õigekirjanormist võib nentida, et EKÕSi ligikaudu 20 000 märksõnast on üle 2000 võõrpäritolu ja neist 365 sõna puhul saab rääkida muutustest häälikkujus, nende kasutuselt kadumisest või asendumisest uue tüvega. Peamiselt on täheldatavad järgmised tendentsid: sõnavormide häälikkuju muutumine pikemaks või lühemaks, lähte- või vahenduskeele elementide kadumine (nt *ismus*-lõpu lühenemine ja *us*-lõpu kadu); järgsilbi vokaali lühenemine ühes rõhu nihkumisega esisilbile, *i* ja *ü* vaheldumine (kreeka algupära sõnades), verbi- ja adjektiiviliidete muutused, samuti mõningad nihked semantikas. ÕS 2018sse ei ole jõudnud 50 märksõna 2054 märksõnast, neist umbes

²⁵ Ado Grenzsteini 1884. a sõnaraamatus on tähenduseks märgitud *aastaneljandiku hakatus*.

15 sõna on tänapäeval võõrsõnade leksikonis, kasutusest kadunud sõnu on 8, ülejäänud on tuletised, mida ÕS 2018 märksõnana ei esita.

Lõpp *-ismus* säilis kauem kui *-us*, mis kadus 1925. aastaks. Vaatluse all olevatest märksõnadest on *us*-lõpuline paralleelvorm säilinud EÕSis veel ainult märksõnadel *batsill* (*batsillus*) ja *hümn* (*hümnus*). 1933. a. „Väikeses õigekeelsus-sõnaraamatus“ on *us*-lõpust ka nendes sõnades loobutud.

EÕSis on vaadeldud EKÕSi sõnade järgsilbivokaal lühenenud, välja arvatud sõnades *martsipa*, *oktaav*, *plataan*, *sümptoom*, *tsükloon*, *veteraan*. VÕSis on kuju *martsipa[a]n*, samuti on säilinud *oktaav*, *plataan*, *sümptoom*, *tsükloon*, *veteraan*.

Kui osa sõnade algselt pikk vokaal on seletatav hääldusele toetuva ladina või arabia pika vokaaliga, siis teiste sõnade puhul on pika vokaaliga märkimine kas juhuslik või analoogia taotlemine.

Tuleb märkida, et senimaani (ÕS 2018) esitatakse märksõnadena paralleelselt ka *sümptoom*, *oktaav*, *plataan* (eelistus on küll järgsilbi lühikese vokaaliga vormil).

Kui enamasti aja jooksul sõnad muganevad, lihtsustudes ja omandades vastuvõtva keele jooni, siis on ka vastupidiseid näiteid, kus EKÕSis esineb veel üsnagi rahvapärane sõnakuju, mis on aja jooksul muutunud lähedasemaks originaalvormile ja saanud võõrsõna tunnuseid juurde, nt *woswor* (*fosfor*), *waasan* (*faasan*), *simps* (*simss*), *pambus* (*bambus*), *saakal* (*šaakal*).

EKÕSi koostamise ajaks oli eesti keelel olnud poliitiliste olude tõttu otsekontakt peamiselt saksa ja vene keelega, teiste keelte sõnad on tulnud valdavalt saksa ja vene keele kaudu. Enne 1880. aastat laenatud sõnad pärinevad saksa keelest või on saksa keel olnud vahenduskeel. Vene keele vahendusel tulid eesti keelde võõrsõnad venestamisaja algusest 1880 kuni aastani 1920, kui vene keel kaotas Eesti alal oma positsiooni poliitiliste olude muutumise tõttu. Kuigi alati pole võimalik kindlalt väita, kumma keele kaudu on sõna eesti keelde jõudnud, on suurema osa vaadeldavast sõnavarast vahendanud saksa keel.

Kirjandus

- Aavik, Johannes 1912.** Keele kaunima kõlavuse poole. – Eesti Kirjandus 11–12, Eesti Kirjanduse Selts. Tartu, 465–498.
- Aavik, Johannes 1928–1929.** Võõrsõnade kysimus. – Keelekultuur I. Tartu Keeleuendusyhtingu väljaanne. Toim. Johannes Aavik, Oskar Loorits, Julius Mägiste. Tartu, 53–64.
- Aavik, Johannes 1931.** Eesti keele labastamise vastu. Võõrsõnade kuju küsimus. – Looming 8, 108–119.
- Blokland, Rogier 2009.** The Russian Loanwords in Literary Estonian. (= Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 78.) Wiesbaden: Harrassowitz.
- EES = Iris Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar 2012.** Eesti etümoloogiasõnaraamat. Eesti Keele Sihtasutus. Tallinn.
- EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat. 1–6, 2009.** „Eesti kirjakeele seletussõnaraamatu” 2., täiend. ja parand. tr. Toim. Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veski, Ülle Viks, Piret Voll. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- EKS 2018 = Eesti keele sõnaraamat 2018.** Käsikiri Eesti Keele Instituudis.
- EKÕS = Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat [Eesti Kirjanduse Seltsi väljaanne. E. K. S. Keeletoimekonna toimetused 5. Tallinn: K.-Ü. „Rahvaülikooli“ kirjastus, 1918]. – Õisi lätted. Õigekeelsussõnaraamatud läbi sajandi. Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat 1918. 2007. Eesti Keele Instituut. Koost. Urmas Sutrop. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.**
- Erelt, Tiiu 2002.** Eesti keelekorraldus. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Erelt, Tiiu 2007.** Terminiopetus. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- EÕS = Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat. I–III, 1925–1937.** „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatu“ II täiendatud ja parandatud trükk. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus.
- Grenzstein, Ado 1884.** Eesti Sõnaraamat. 1600 uut ja wõerast sõna korjanud ja (Saksa sõna lisandusega) Eesti keeles selgitanud Ado Grenzstein. Tartu [: A. Grenzstein]. [https://et.wikisource.org/wiki/Eesti_s%C3%B5naraamat_\(Grenzstein_1884\)/K](https://et.wikisource.org/wiki/Eesti_s%C3%B5naraamat_(Grenzstein_1884)/K) (19.02.2018).
- Haspelmath, Martin 2008.** Loanword typology: steps toward a systematic cross-linguistic study of lexical borrowability. – Aspects of Language Contact. New Theoretical, Methodological and Empirical Findings with Special Focus on Romancisation Processes. Eds. Thomas Stolz, Dik Bakker, Rosa Salas Palomo. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 43–62.
- Haugen, Einar 1950.** The analysis of linguistic borrowing. – Language 26 (2), 210–231. <http://dx.doi.org/10.2307/410058>.
- Jõgi, Aino 2014.** Inglise päritolu sõnad eesti keeles. Koost. ja toim. Urmas Sutrop, toim. Tiina Paet. (= Tõid antropoloogilise ja etnolingvistika vallast 9.) Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

- LWL** = Loanwords in the World's Languages. A Comparative Handbook. 2009. Eds. Martin Haspelmath, Uri Tadmor. De Gruyter Mouton.
- Muuk, Elmar 1926.** Eesti kirjakeele praegusest seisukorrast. – Eesti Keel 3–5, 55–69.
- Muuk, Elmar 1935.** Inglisepraste võõrsõnade õigekirjutus. – Eesti Keel 4–6, 180–185.
- Mäearu, Sirje 1993.** *eerima*-verbid keelekorraldussõnaraamatus. – Keel ja Kirjandus 7, 433–435.
- Nurkse, Rein 1962.** Teretulnukad teistest keeltest. R. Kleis, J. Silvet, E. Väari. Võõrsõnade leksikon. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn, 1961. – Keel ja Kirjandus 2, 115–121.
- Nurm, Ernst 1935.** Ortofoonilisi küsimusi. – Eesti Keel 4–6, 185–190.
- Paet, Tiina 2010.** Tsitaatsõnade häälduse esitus „Võõrsõnade leksikonis“. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudis.
- Päll, Peeter 2005.** Võõrnimed eestikeelses tekstis. (= Dissertationes philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 15.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Raiet, Erich 1966.** Võõrsõnade kuju sõltuvus lähte- ja vahendajakeeltest tänapäeva eesti kirjakeeles. Väitekirj filoloogiateaduste kandidaadi kraadi taotlemiseks. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Soosaar, Sven-Erik 2017.** Eesti keele kultuursõnavara arengujooni – eesti keel kui piirikeel. (= Dissertationes philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 40.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Sõerd, Leonhard 1923.** Eesti keeles tarvitusel olevate võõrakeelsete sõnade sõnastik. Koost. Leonhard Sõerd. Tallinn: Reklam.
- Tauli, Valter 1938.** Õigekeelsuse ja keelekorralduse põhimõtted ja meetodid. (= Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetised 17.) Tartu: Akadeemilise Kooperatiivi Kirjastus.
- Thomason, Sarah Grey 2001.** Language Contact. An Introduction. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- VL** = Võõrsõnade leksikon. 2012. 8., põhjalikult ümber töötatud trükk. Eduard Väari, Richard Kleis, Johannes Silvet, Tiina Paet, Tuuli Rehemaa. Peatoim. Tiina Paet. Eesti Keele Instituut. Valgus. <http://www.eki.ee/dict/vsl/>.
- VL 1930–1931** = Võõrsõnade leksikon. I–VIII, 1930–1931. Koost. Herbert Haljaspõld. Tallinn: Kirjastus Elu.
- VVS** = Väike võõrsõnastik. 1933. Koost. Herbert Haljaspõld. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus.
- VÕS** = Väike õigekeelsus-sõnaraamat. 1933. Koost. Elmar Muuk. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus.

- VÕS 1946** = Väike õigekeelsus-sõnaraamat. 1946. [10. tr.] Koost. Elmar Muuk. Tartu: RK Teaduslik Kirjandus.
- Wied** = Ferdinand Johann Wiedemann 1973 (1893). Eesti-saksa sõnaraamat. Neljas, muutmata trükk teisest, Jakob Hurda redigeeritud väljaandest. Tallinn: Valgus.
- ÕSi lätted** = ÕSi lätted. Õigekeelsussõnaraamatud läbi sajandi. Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat 1918. 2007. Koost. Urmas Sutrop. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- ÕS 2018** = Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2018. Käsikiri Eesti Keele Instituudis.

Võrgumaterjalid

- Nortier, Jacomine.** A Loan Words and Borrowing: A Kind of Code-Switching? <http://www.multilingualliving.com/2011/06/23/loan-words-and-borrowing-a-kind-of-code-switching/> (27.06.2012).

Main features of the fixation of the spelling of foreign words in Estonian from 1918–2018

TIINA PAET

According to the survey and analysis of the spelling norms of a century ago, which is presented in the article, over 2000 words (every tenth word) of the 20,000 entries included in the first Estonian spelling dictionary (EKÕS) published in 1918 are of foreign origin, 365 of which have since been subject to spelling changes, stem replacement or loss from use. The main trends observed are as follows: a lengthening or shortening of the phonetic shape of words, a loss of certain elements typical of the source or mediating language (e.g. the loss of the endings *-ismus-* and *-us*); a shortening of the vowel in the non-initial syllable accompanied by stress shifting to the first syllable, alternation between *i* and *ü* (in words of Greek origin), changes in verb and adjective suffixes, as well as some semantic changes. 50 of the 2054 words analysed have failed to make their way to the newest Dictionary of Standard Estonian (ÕS 2018). About 15 of those 50 can still be found in the Lexicon of Foreign Words, while eight (8) have fallen into oblivion and the rest are derivatives not included among the entry words in the modern Dictionary of Standard Estonian (ÕS 2018).

The ending *-ismus* survived longer than *-us*, which was practically gone by 1925 except in the parallel forms for two entry words *batsill* (*batsillus*) ‘bacillus’ and *hümn* (*hümnus*) ‘anthem’ presented in the second edition of the dictionary. In the Small Spelling Dictionary of 1933 the ending *-us* was dropped from those two words as well.

The dictionary of 1925 reveals a vowel shortening in the non-initial syllable, except in the words *martsipa* ‘marzipan’, *oktaav* ‘octave’, *plataan* ‘sycamore’, *süмптоom* ‘symptom’, *tsükloon* ‘cyclone’, and *veteraan* ‘veteran’. The 1937 edition of the Small Spelling Dictionary presents those words in the same shape except for *martsipa[a]n*, where a short vowel is accepted as admissible.

In some of the Estonian words the long vowel in the non-initial syllable can be explained by its origin lying in a long Latin or Arabic vowel, while in the rest it is either occasional or follows the principle of analogy.

Nowadays (in ÕS 2018) we find the forms *süмптоom*, *oktaav*, and *plataan* presented as parallel entries placed second to their short-vowel equivalents.

Although with time foreign words tend to adapt to the receiving language by getting simpler and acquiring some traits of the target language, there are also

contrary examples, where EKÕS 1918 contains a rather Estonian-like spelling that has since become closer to the source by acquiring some foreign traits.

By the time EKÕS was compiled the Estonian language had mainly been in contact, for political reasons, with German and Russian, which thus came to serve as mediating languages for other source languages. Most of the words borrowed before 1880 either originate in German or have been mediated by German. Russian mediation was at its height from early 1880s, when Russianization began, up to 1920, when Russian lost its position in Estonia due to a change in the political situation. Although the mediating language cannot always be definitely asserted, it is sure that most of the vocabulary analysed has been mediated to Estonian by German.

Keywords: language history, historical linguistics, language contacts, language planning, foreign words

Tiina Paet
keelekorraldusosakond
Eesti Keele Instituut
Roosikrantsi 6
10119 Tallinn
tiina.paet@eki.ee